

Dragutin Rosandić

**VJERONAUČNI UDŽBENIK "ŽIVOTU
USUSRET" POZIVA NA KOMUNIKACIJU
I STVARALAŠTVO ***

**Povedi me, glasu dobrog vrača, iz ovih
mračnih zabiti prema širini svijeta**

(Tin Ujević: *Pogledi u praskozorje*)

1. U udžbeniku *Životu ususret*, vjeronaučnom udžbeniku za četvrto godišće srednjih škola, autora dr. Marka Pranjica i Ante Stojica, u deset tematskih (udžbeničkih) cjelina rastvara se *širina svijeta*:

Kraljevstvo Božje
 Pojedinaac i društvo
 Sloboda od i sloboda za
 Ljudska seksualnost
 Brak i obitelj
 Zvanje, zanimanje, rad
 Društvena pravda
 Odnos prema vlasništvu
 Samoodgovornost unutar društvenih
 struktura
 Kršćansko shvaćanje mira - ostvarivanje
 kršćanske poruke

Na početku knjige nalaze se sažeci svake tematske cjeline koje se, u deset poglavlja, ostvaruju u *polaznim/temeljnim tekstovima, dopunskim tekstovima i zadacima*.

2. Tematske su cjeline *interdisciplinarno* utemeljene. U njima se uspostavlja dijalog različitih znanstvenih disciplina. Ishodišna je disciplina *teologija/teologija odgoja, kršćanska antropologija* koja uspostavlja dijalog s psihologijom/psihologijom religije, sociologijom/sociologijom religije, filozofijom, pravom, komunikologijom, informatikom, jezikoslovljem...

Takvim pristupom ostvaruje se interdisciplinarni obzor, tj. svestrano osvjetljavanje sadržaja.

3. Interdisciplinarni pristup zatražio je *osebujan korpus tekstova*. U taj korpus ulaze *informativni* (znanstveni, znanstveno-popularni), *umjetnički, komunikacijski, pravni, biblijski i didaktički* tekstovi. Uočljiva je tipološka raznovrsnost tekstova i velik broj autora iz različitih područja. U udžbeniku se smjenjuju:

- biblijski tekstovi;
- lirske pjesme (domoljubne, intimne, refleksivne, religiozne, socijalne);
- odlomci iz romana;
- znanstveni tekstovi (filozofski, psihološki, sociološki);
- zakonski i pravni tekstovi;
- zapisi (autobiografski);
- eseji i feljtoni;
- aforizmi.

Udžbenik poziva učenike (čitatelje) na komunikaciju s pjesnicima, romanopiscima, filozofima, teolozima, sociolozima, običnim ljudima. Među imenima domaćih (hrvatskih) i stranih pisaca uspostavljaju dijalog sa Slavkom Mihalićem, Silvijem Strahimirom

* Govor na promociji vjeronaučnog udžbenika "Životu ususret" za četvrti razred srednje škole, 10. listopada 1994.

Kranjčevićem, Tagorom, Tinom Ujevićem, Lavom Tolstojem, Dubravkom Horvatićem, Nevenkom Lončarićem, Antom Stamaćem, banom Josipom Jelačićem, Lukom Paljetkom, Nikolom Šopom, A. G. Matošem, Jörgom Zinkom, Ivanom Aralicom, sv. Franjom Asiškim, A. B. Šimićem, Zvonkom Milkovićem, Ankom Žagar, Josipom Pupačićem, Biserkom Težački.

Tekstovi su odabrani prema funkcionalnom i vrijednosnom kriteriju.

4. U metodičkoj raščlambi, prosudbi i vrednovanju udžbenika, u prvi plan nameće se *temeljna metodička zamisao* i instrumentarij kojim se ta zamisao ostvaruje.

Metodička zamisao izražena je u proslavu, tj. u obraćanju autora učenicima (čitateljima):

Učinili smo sve da ne budemo tek radoznali PROMATRAČI nego SUDIONICI, UČITELJI i VODITELJI vašega SVESTRANOGA RASTA. (Potcrtao: D. R.) Autori se opredjeljuju za *komunikacijski pristup*, prihvaćaju komunikaciju s učenicima, oslanjaju se na njihovo iskustvo i znanje, potiču ih na osmišljavanje i vrednovanje toga iskustva i znanja. U komunikacijskim situacijama u kojima učenicima nedostaje znanje, autori preuzimaju ulogu *UČITELJA* (koji poučava i naučava) te *VODITELJA* koji usmjerava spoznajni i komunikacijski proces. Svekolika odgojno-obrazovna djelatnost usmjerena je prema *SVESTRANOM RASTU učenika*.

U udžbeniku se smjenjuju različite *komunikacijske situacije*. Komunikacija je susret / *SUSRETANJE*. Učenik se susreće:

- sa samim sobom;
 - s drugim ljudima i njihovim problemima;
 - s Bogom i Crkvom;
 - s tekstovima;
 - s likovnim priložima;
 - s različitim *problemским situacijama u zadacima*.
- Udžbenik uspostavlja komunikaciju učitelja (vjeroučitelja) i učenika. Kako se u udžbeniku pojavljuju različite vrste tekstova, vjeroučitelj usklađuje komunikacijske kodove, tj. kodove učenika i tekstova s kojima učenik komunicira. Učenik nije samo primatelj poruka, on je sustvaratelj i stvaratelj. Na temelju primljenih poruka (vjeroučiteljevih) i poruka iz teksta učenik aktualizira njihov smisao, obogaćuje ih novim smislom, proširuje spoznajne raspone. Na taj se način afirmira *stvaralačka komunikacija*.

5. Kao temeljno komunikacijsko sredstvo pojavljuje se *dijalog*. U udžbeniku se uspostavlja dijalog s polaznim (temeljnim) i dopunskim tekstom, dijalog s vjeroučiteljem, dijalog u vjeronaučnoj skupini. Kao pokretači dijaloga pojavljuju se *pitivanja, tvrdnje, stavovi, sudovi*. Uključivanjem pitanja u komunikacijski proces potiče se i pospješuje *kognitivni angažman učenika*. Pitanja potiču učenika na *uočavanje/zamjećivanje, razlikovanje, izdvajanje, uspoređivanje, razvrstavanje, sređivanje, dopunjavanje, prosuđivanje, zaključivanje, vrednovanje*.

Prema spoznajnoj funkciji možemo identificirati ove vrste pitanja:

- pitanja percepcijskoga tipa,
- pitanja analitičko-sintetička,
- pitanja koja traže vrednovanje.

Osim pitanja koja afirmiraju kognitivni angažman, zastupljena su pitanja koja traže afektivno/emocional-

no angažiranje. To su pitanja utemeljena na *teoriji empatije*, tj. pitanja koja traže *proživljavanje situacija, uživljavanje u različite uloge i situacije (Postanite, u malom, poslanik Božjeg zauzimanja za ljude.)*

U udžbeniku su zastupljene brojne komunikacijske situacije koje su utemeljene na teoriji empatije. Na taj se način stvaraju uvjeti za proširivanje doživljajno-spoznajnoga prostora, otvaranje prema drugome, drukčijem, različitom, otvaranje prema novim emocionalnim, moralnim i socijalnim obzorima. **PREMA ŠIRINI SVIJETA.**

Udžbenik afirmira osobu *OTVORENIH MOGUĆ-NOSTI* koja ide ususret *ŽIVOTU* (tjelesnoj, duhovnoj i moralnoj zrelosti, preuzimanju životnih obveza - braka, roditeljstva, obiteljskoga života, socijalnih i radnih obveza).

6. Posebnu skupinu čine pitanja kojima se provjerava usvojenost pojmova, informacija, sudova i tvrdnji. Prema upitnoj riječi/upitnim riječima, razlikuju se ove vrste pitanja:

Pitanje tipa ŠTO

(Što je zapravo rad? Što ćete poduzeti ako je snaga utjecaja na vas veća od onoga što sami ostvarujete?)

Pitanje tipa JE LI

(Je li vam pouzdano zajamčena sigurna i lijepa budućnost?)

Pitanje tipa MOŽE LI SE

(To je pitanje koje traži obrazloženje tvrdnje.)

Pitanje tipa JESMO LI

(To je pitanje koje traži zauzimanje stava.)

Pitanje tipa ZNAMO LI

(To je pitanje koje traži stupanj poznavanja određene pojave.)

Pitanje tipa KOLIK/KOLIKA/KOLIKO

(To je pitanje koje traži određivanje veličine pojave, veličine djelatnosti.)

Pitanje tipa KAKO

(To je pitanje koje traži određivanje načina djelovanja i rješavanja problema.)

Pitanje tipa O ČEMU

(To je pitanje koje traži imenovanje, identificiranje pojave.)

Pitanje tipa GDJE

(To je pitanje koje traži smještanje pojave u prostor, kontekst.)

Pitanje tipa HOĆETE LI

(To je pitanje koje traži izricanje nakane, odluke.)

Pitanje tipa KOJI/KOJA/KOJE

(To je pitanje koje traži imenovanje, uzrok, posljedicu.)

Pitanje tipa SLAŽETE LI SE

(To je pitanje koje traži slaganje ili neslaganje.)

Pitanje tipa ZAŠTO

(To je pitanje koje traži određivanje uzroka.)

Vrste i raspon pitanja afirmiraju učenika kao biće unutarnje slobode i *stvaralačkih mogućnosti*, biće koje slobodno misli, osjeća, prosuđuje, zaključuje, odlučuje, vrednuje, predlaže, odabire, otkriva, djeluje...

7. U skupini pitanja kojima se ostvaruje odgojno-obrazovna komunikacija posebno se ističu *problemska pitanja*. To su pitanja koja suočavaju učenika s nerazjašnjenom situacijom ili problemom. Razrješenje situacije temelji se na samostalnom radu učenika, tj. *istraživačkom radu*. Pri tome se učenik oslanja na spoznaje

(znanje) o problemu koji se istražuje, vlastito socijalno, moralno, emocionalno i intelektualno iskustvo.

Problemska pitanja najčešće se utemeljuju na onim sadržajima koji se otvaraju prema različitim gledištima i traže različite pristupe te zauzimanje osobnoga stava. U oblikovanju takvih pitanja primjenjuju se različite tehnike.

Prije navođenja problemskoga pitanja učenicima se nudi izbor *odrednica* (izbor mogućih opredjeljenja). Tako, naprimjer, nudi se izbor mogućih opredjeljenja koja se odnose na temu ljudske seksualnosti: a) tijelo; b) samo duh; c) duh u tijelu. (Verbalni poticaji za stvaranje problemske situacije popraćeni su likovnim priložima. Verbalno-likovna sprega pospješuje intelektualnu radoznalost i želju za rješavanjem problema.) Na temelju verbalno-likovnoga poticaja oblikuje se problemsko pitanje:

Što je za vas (sadašnja ili buduća) djevojka/ mladić?

Problemsko pitanje proizlazi i iz polaznoga teksta: *Kršćansko poimanje tijela; Čovjek: tijelo, duša, duh*, str. 102.

To problemsko pitanje poziva učenika na preispitivanje i vrednovanje vlastitoga stava koji se odnosi na intimno područje života. Time se povećava interes za rješavanje problema.

Udžbenik dalje *problematizira* mogući stav i poziva učenika da svoj pristup (svoj stav) suoči i provjeri odgovorima na pitanja koja otvaraju širok obzor o moralno-etičkim i psihološkim aspektima problema koji se aktualizira.

Serijska pitanja najavljuje se poticajem:

Niste li sigurni u ispravnost svoga pristupa, provjerite ga i odgovorima na sljedeća pitanja. (Slijedi serija pitanja.) Potaknut pitanjima koja svestrano otvaraju pristup problemu, učenik će svoj prvotni odgovor znatno obogatiti, produbiti i eventualno izmijeniti. U pitanjima se ostvaruje interdisciplinarni obzor, a njihov redosljed pokazuje razvijanje problema na relaciji osobno-općeljudsko.

U razvijanju problemskih pitanja afirmira se *načelo međupredmetnih veza*. Pitanjima se, naime, obuhvaćaju sadržaji koje su učenici upoznali u drugim predmetima. Problemska situacija u kojoj se raščlanjuje i vrednuje odnos *tijelo-duh-duša* obuhvaća i *književne sadržaje*, tj. književna djela koja su učenici čitali i upoznali u nastavi književnosti a bave se temom seksa. Problematizirajući tu temu, učenici će u raspravu uključiti primjere iz književnih djela.

U udžbeniku se pojavljuju problemske situacije različite složenosti i težine. Tako se tema o odnosu muškarca i žene razvija u sustavu raznovrsnih izbora s raznovrsnim posljedicama. Svaki ponuđeni (odabrani) izbor ima određene posljedice koje se u problemskome lancu osvješćuju i vrednuju. Kako je u svaku problemsku situaciju uključen učenik sa svojim iskustvom, svjetonazorom i etičkim stavom, postignut je najviši stupanj poticajnosti za sudjelovanje u tom procesu.

Razvijanje problema ostvaruje se sustavom problemskih pitanja u višestrukome izboru. Iz ponuđena višestrukoga izbora učenik izdvaja *više prihvatljivih odgovora* koji se verificiraju ponovnim čitanjem polaznoga/temelnoga teksta i vjeroučiteljevim izlaganjem. To je ujedno priprema za rješavanje novih zadataka koji se temelje na dopunjavanju i imenovanju odrednica (odrednica o braku).

Iz svake problemske situacije učenik izlazi obo-

gaćen znanjem, proširenim pogledima i većom sposobnošću (spremnošću) za odlučivanje o vlastitom životu. Tako učenik prolazi svojevrsni proces produbljivanja, intelektualizacije i očovječenja.

Udžbenik *Životu ususret* stvaralački je primijenio teoriju problemske nastave i afirmirao je na visokoj metodičkoj razini.

8. U afirmaciji učenikovih stvaralačkih mogućnosti primjenjuje se, između ostaloga, *nedovršeni dijalog/dijalog u natuknicama*. Na temelju poticajnih riječi i sintagmi učenici razvijaju dijalog. Poticajne su riječi tematske, tj. one anticipiraju temu i tip dijaloga a raspoređene su u četiri stupca. Sudionici dijaloga uzimaju polaznu sintagmu i prema njoj odabiru sugovornika. Sugovornika mogu: a) nagovoriti; b) pridobiti za svoj stav; c) izazvati na polemiku; d) suprotstaviti se iznesenom mišljenju; e) odbiti izneseno mišljenje. Ovisno o namjeri govorne osobe koja preuzima inicijativu za vođenje dijaloga, odabire se polazna sintagma, kao naprimjer: *Ponosim se što... Pristajem, dakako, uz uvjet...* Pri razvijanju dijaloga dolazi do izražaja sposobnost logičke organizacije dijaloškoga teksta i nijansiranja izraza.

9. Kao djelotvorno metodičko sredstvo uključene su *ankete i testovi*. Riječ je o *testovima ličnosti* u kojima se istražuje odnos učenika prema slobodi (*Znamo li što je sloboda?*), odlučivanju (*Upravljamo li slobodno odlukom?*), moći savjesti (*Kolika je moć savjesti?*).

U udžbeniku ima anketa otvorenoga i zatvorenoga tipa. One sadrže podatke o različitim temama koje se vežu uz život mladoga čovjeka i njegove okoline (*jamstva mladima, pristup djevojci/mladiću, kakvi su djelatnici potrebni suvremenim poduzećima, motivacija za rad u vlastitoj ili nekoj drugoj zemlji...*). U anketama otvorenoga tipa ispitanici iskazuju stavove i mišljenja o pojedinim etičkim, socijalnim, psihološkim aspektima života. Ispitanici su ljudi iz svakodnevnoga života i sami učenici. Tako se u anketama aktualiziraju, tj. životnim podacima ilustriraju i potkrepljuju pojedina teoretska pitanja o kojima se govori u polaznim i dopunskim tekstovima. Na taj način, uspostavlja se *suodnos* znanstvenih spoznaja i životne zbilje u kojoj se ostvaruje život svakog pojedinog učenika. Anketa omogućuje svakom učeniku iskazivanje vlastitih mišljenja, te se na taj način ostvaruje svojevrsna individualizacija odgojno-obrazovnoga procesa. Rezultati koji se dobivaju u anketi, suočavaju se s tvrdnjama u polaznome i dopunskim tekstovima i tako se, na određeni način, verificiraju.

U otvorenom tipu ankete učenik se opredjeljuje za određene tvrdnje i stavove iz višestrukoga izbora. Svoje shvaćanje određenih tema, naprimjer *shvaćanje životnoga cilja* iskazuje u vezanome tekstu (komentar, eseju, raspravi...).

Udžbenik sadrži ankete koje provode sami učenici. Naime, učenici anketiraju roditelje, tj. istražuju njihov odnos prema radu. U vrednovanju *odgovora tipa da-ne* primjenjuje se vrijednosno rangiranje. Na temelju vrednovanja i rangiranja dobivenih vrednota izvodi se usporedba s kršćanskim poimanjem i tumačenjem tih vrednota.

Da su autori udžbenika prihvatili učenika kao sudionika u odgojno-obrazovnoj komunikaciji, potvrđuje i anketa na kraju knjige. Autori pozivaju učenike da izreknu svoja mišljenja i ocjene o udžbeniku. Vođeni odrednicama u anketi, učenici će izreći svoje mišljenje i sudove o korištenju tekstova u udžbeniku, o ulozi

fotografija i crteža u vjerskoj pouci, o poglavljima koja su "najdublje otvorila vrata u vjeru", o teškoćama u razumijevanju tekstova i služenju udžbenikom, o primjerenosti opsega, o mogućim izostavljanjima i preinakama, o primjerenosti zadataka, o ulozi udžbenika u kršćanskom odgoju i stjecanju kršćanske (religijske kulture), o odnosu ovoga udžbenika prema udžbenicima iz drugih nastavnih predmeta.

Tako se učenici uključuju u vrednovanje udžbenika. Njihova mišljenja i sudovi, mogu, u sklopu širega projekta za vrednovanje udžbenika, znatno pridonijeti objektivnijem vrednovanju i usavršavanju udžbenika.

10. U razvijanju metodičkoga instrumentarija autori su oblikovali metodičke postupke koji se vezuju uz likovne i likovno-grafičke predloške. Svi likovni prilozi (crteži, stripovi, ilustracije, fotografije...) imaju didaktičku namjenu, tj. služe uspješnijem učenju (usvajanju novih spoznaja, utvrđivanju, produbljivanju i proširivanju gradiva). Pritom se koristi i *humor* kao relaksirajuće sredstvo u odgojno-obrazovnom procesu.

Likovni i likovno-grafički prilozi korespondiraju s verbalnim priložima i zadacima. Proces učenja temelji se na prihvaćanju i razumijevanju vizualnoga (likovnoga i tehničkoga) jezika i vizualnom pamćenju. Kao relaksirajuće metodičko sredstvo uključene su *igre* koje unose živost i opuštenost u odgojno-obrazovni proces.

Udžbenik potiče učenike na pismeno izražavanje. Uključuje različite vrste pismenih sastavaka (opisivanje, pripovijedanje, raspravljanje) u kojima učenici samostalno izražavaju svoja zapažanja, znanje, misli i osjećaje. Uključivanjem takvih zadataka u vjeronaučni udžbenik uspostavlja se veza vjeronaučne pouke (vjeronaučne nastave) s nastavom hrvatskoga jezika i književnosti. Ta se veza ostvaruje i preko književno-umjetničkih tekstova koji se nalaze u udžbeniku. Književno-umjetnički tekstovi obogaćuju tematske krugove u udžbeniku estetskim sadržajima i omogućuju literarno-estetsku komunikaciju. Međupredmetne veze otvaraju još jednu mogućnost u praktičnom ostvarivanju odgojno-obrazovnoga procesa. Riječ je o primjeni *timske nastave* u kojoj sudjeluju nastavnici različitih nastavnih predmeta. Kako je udžbenik interdisciplinarno utemeljen, iz toga proizlazi i međupredmetna povezanost i timska nastava. (Za svaku udžbeničku temu bilo bi korisno i svrhovito predvidjeti izvedbene programe u kojima se ostvaruje međupredmetna korelacija i timska nastava.)

11. Razvijenost i razigranost te iznijansirana bogatstvo metodičkoga instrumentarija otvara mogućnosti različitim vrstama nastave i bogatstvu metodičkih pristupa i postupaka. Ovako zamišljen i ostvaren udžbenik otvara prostore *metodičkome pluralizmu*, tj. raznolikim metodičkim sustavima koji se temelje na teoriji komunikacije, interpretacije, hermeneutike, teoriji problemske, stvaralačke i timske nastave. Svojom otvorenošću poziva na prevladavanje predmetno-satnoga sustava i uspostavljanje djelotvornijih organizacijskih oblika odgojno-obrazovnoga procesa (tematske nastave, timske nastave integrirane nastave...).

Udžbenik *Životu ususret* je originalan, moderan, otvoren, radni, stvaralački oblikovan udžbenik kojim se zaključuje vjeronaučna udžbenička tetralogija (*Jeka duše, Žov slobode, Na izvorima, Životu ususret*). Kao posljednji u nizu (četveročlanome) potvrđuje zapažene

vrijednosti svojih prethodnika, ostvaruje nove vrijednosti i svjedoči stvaralačku (metodičku) osobnost svojih tvoraca. Stvarajući *Životu ususret*, autori su u dosluhu s najsuvremenijim koncepcijama o stvaranju udžbenika koje afirmiraju učenika kao stvaratelja i metode kojima se potiče stvaralaštvo, a odgojno-obrazovni proces kao područje učenikove i učiteljeve kreativnosti.

Vodeći učenike završnih razreda *ususret životu*, pruža im spoznaje o životu koji ih očekuje, priprema ih za preuzimanje ljudskih, društvenih i poslovnih obveza, priprema ih za ljubav, roditeljstvo, brak, poslovne obveze, za častan i duhovno bogat i sretan život. Vodi ih prema BOGATSTVU i ŠIRINI SVIJETA...

Epilog: Povedi učenike svoje
Povedi ih
PREMA ŠIRINI SVIJETA

Otvori im
Otvori
ŠIROKE PROSTORE DUHA

Pomozi im
Pomozi
Da susreću
ISTINU
LJEPOTU
i
LJUBAV
Omogući im
Omogući
Da dosegnu
NAJVIŠI STUPANJ SLOBODE
UNUTARNJE SLOBODE
I neka shvate
DA JE ČOVJEKOV DUH
PTICA BEZ SPOKOJA.